

Criticism of the Arabic Translation of Forough Farrokhzad's Poems by Mohammad Nour al-Din Abdol Moneim Based on Berman's Theory

Arezu
Pooryazdanpanah
Kermani

Department of Persian Language and Literature, Faculty of Language and Literature, Yazd University, Yazd, Iran; pooryazdanpanah@yazd.ac.ir

Abstract

Translating poetry is one of the most difficult forms of translation, as the translator must not only convey the message of the source text but also reproduce its aesthetic qualities. Forough Farrokhzad is one of the prominent contemporary Persian poets whose poetry has attracted a large readership in the Arab world, and many Arabic-speaking translators have undertaken the translation of her poems. Mohammad Nour al-Din Abdol Moneim is one of the translators who played a significant role in reviving the tradition of translation in Egypt. He translated Forough Farrokhzad's poems under the title *Mukhtārāt min Ash'ār al-Shā'irah al-Īrāniyyah* (Selections from the Poems of the Iranian Poetess). In this study, the aforementioned translation is critically analyzed and evaluated through the application of Antoine Berman's theory of "deforming tendencies" using an analytical-descriptive method. The findings indicate that the greatest degree of distortion of the source text occurs in the components of disruption of the linguistic system, verbosity, disruption of terminology, and rationalization. Given the importance of preserving the authenticity of the source text in poetry translation, Abdol Moneim's translation cannot be considered a satisfactory and accurate rendering of Farrokhzad's poetry.

Keywords: translation criticism, Forough Farrokhzad, Mohammad Nour al-Din Abdol Moneim, Antoine Berman, *Mukhtārāt min Ash'ār al-Shā'irah al-Īrāniyyah*

Cite this paper as follows: Pooryazdanpanah Kermani, A. (2026). Criticism of the Arabic translation of Forough Farrokhzad's poems by Mohammad Nour al-Din Abdol Moneim based on Berman's theory. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 16(34), 298-321. <https://doi.org/10.22054/rctall.2026.94508.1862>

Received: 22 July 2026 ■ Revised: 15 September 2026 ■ Accepted: 15 September 2026

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Introduction

From the twentieth century onward, a trend emerged in the Arab world toward the translation of Persian literary works, including both poetry and prose. Forough Farrokhzad is one of the prominent figures of contemporary Persian poetry, and numerous translators have undertaken the translation of her poems. Mohammad Nour al-Din Abdol Moneim, an Egyptian translator, translated a selection of Forough Farrokhzad's poems under the title *Mukhtārāt min Ash'ār al-Shā'irah al-Īrāniyyah Forough Farrokhzad* (Selected Poems of the Iranian Poetess Forough Farrokhzad). In this study, the aforementioned translation is evaluated based on Antoine Berman's theory of "deforming tendencies," a source-oriented approach, in order to examine how faithful Abdol Moneim remained to the original text and how he dealt with the translation of Farrokhzad's poetry. The study addresses the following questions: In what instances has the translator deviated from the original text, and which components of Berman's theory of deforming tendencies are most prominently manifested in the translation?

Literature Review

Among the most significant studies conducted on the criticism of Arabic translations of Forough Farrokhzad's poetry are the following: Al-Dahani's (2013); Kazemi Najafabadi and Rahimi Khoyegani (2017); Ghaybi et al. (2020); Shahbazi (2021); Ghandi (2023); and Kavousi et al. (1404).

In these studies, either a single poem or only a portion of a poetry collection by Forough Farrokhzad has been examined and evaluated using target-oriented theories. However, a translator's performance cannot be comprehensively evaluated by examining only a single poem or a portion of a poetry collection. Furthermore, since the translation of literary texts, particularly poetry, calls for greater attention to source-oriented theories, the present study comprehensively examines Abdol Moneim's translation of Farrokhzad's poetry through the lens of Berman's theory.

Methodology

Antoine Berman is one of the major source-oriented theorists of translation. In the criticism and evaluation of translation, Berman consistently focuses on the source text and emphasizes the translator's fidelity to the source text in terms of both form and content. He interprets discrepancies between the source text and its translation as a system of textual deformation and, on this basis, proposes a theory of "deforming tendencies" that can be applied across languages. In this theory, Berman criticizes translation approaches that disregard the culture and language of the "Other" in favor of producing ethnocentric and target-oriented translations.

Berman considers alterations to the author's style, linguistic structure, and verbosity, as well as changes in punctuation and paragraphing, to be factors that may deform the source text. His system consists of thirteen components: rationalization, clarification, expansion, qualitative impoverishment, quantitative impoverishment, the destruction of rhythms, the destruction of underlying networks of signification, the destruction of linguistic patternings, the destruction of vernacular networks or their exoticization, the destruction of expressions and idioms, and the destruction of terminology, among others.

Findings

The translation of Persian nominal sentences into verbal sentences, the shortening or lengthening of sentences, particularly in the translation of adverbs, the conversion of complements into clauses, the use of the simple present tense for verbs, and the transformation of independent verbal sentences into the present tense have all contributed to the rationalization of Farrokhzad's poetry in the Arabic translation. Explicitation is not particularly prominent in Abdol Moneim's translation and occurs only in a very limited number of isolated instances.

There are numerous instances of verbosity in Abdol Moneim's translation. He employs various techniques, such as providing synonyms, using emphatic pronouns, adding conjunctions and explanatory elements, replacing single adjectives with relative clauses, using phrases as equivalents for single words, and employing noun phrases in place of individual terms. These techniques contribute to the expansion and verbosity of the translated text.

In a few instances, Abdol Moneim has resorted to quantitative impoverishment by omitting certain words during the translation process. These omissions have affected the transmission of meaning. In some cases, quantitative impoverishment has weakened the imagery and poetic figures of the source text. Qualitative impoverishment is also evident in numerous instances of Abdol Moneim's translation. This impoverishment is not limited to rhetorical devices and imagery but also extends to vocabulary.

The disruption of the text's linguistic system is the most frequent and prominent of the various deforming tendencies manifested in this translation. The translation of present-tense verbs into the future tense, as well as changes in sentence structure and in the syntactic roles of words, are among the manifestations of this tendency.

Abdol Moneim has also failed in some instances to select appropriate equivalents for the terms used in Forough Farrokhzad's poetry. Consequently, the meaning of the source text has not been accurately conveyed, resulting in the distortion of terminology.

Conclusion

According to Berman's theory, the greatest deviation of this translation from the original text occurs in the disruption of the text's linguistic system. Shifting past and present verb tenses to the future, errors in translating pronouns and alterations in their syntactic roles, changes in sentence structure, and the conversion of indefinite nouns into definite ones are among the primary factors contributing to the distortion observed in the translation under study. Furthermore, the translator displays a marked tendency toward verbosity. In most instances, a single, unambiguous term is rendered through a pair of synonyms. This expansion of the text is also achieved through the use of noun phrases in place of single words and descriptive clauses in place of simple adjectives.

Converting nominal sentences into verbal ones, supplying verbs for verbless clauses, shortening or lengthening sentences, translating adverbs of manner into adverbial clauses, transforming complements into clauses, breaking up sentences, using the present participle to translate verbs, and converting independent verbal clauses into participial phrases are among the techniques that have contributed to the process of rationalization in this translation. Furthermore, the degradation of terminology and qualitative impoverishment in vocabulary, rhetorical devices,

and imagery, alongside the other aforementioned factors, have been among the primary causes of the translation's deviation from the original text.

The disruption of speech rhythm, over-explicitation, and quantitative impoverishment are the least prominent features of Abdol Moneim's translation. However, quantitative impoverishment has led to a distortion of the feminine aspects of Farrokhzad's poetry and a weakening of the imagery and poetic figures of the source text. At the same time, Farrokhzad's directness of expression has resulted in a reduced tendency on the translator's part to resort to over-explicitation for the sake of clarity.

Given that five components of Berman's theory are significantly manifested in this translation, Abdol Moneim's work cannot be considered a translation that adheres closely to the source text or preserves the authenticity of the original. Moreover, given the paramount importance of the source text and the preservation of its authenticity in the translation of poetry, Abdol Moneim's translation cannot be considered a satisfactory rendering of Forough Farrokhzad's poetry.

نقد ترجمه عربی اشعار فروغ فرخزاد از محمد نورالدین عبدالمنعم با تکیه بر نظریه برمن

آرزو پوریزدانپناه کرمانی گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه یزد، یزد، ایران؛
pooryazdanpanah@yazd.ac.ir

چکیده

ترجمه شعر یکی از دشوارترین گونه‌های ترجمه است که مترجم در آن ضمن انتقال پیام باید زیبایی‌های متن مبدأ را نیز به نمایش بگذارد. فروغ فرخزاد یکی از شاعران معاصر است که سروده‌هایش در جهان عرب مخاطبان فراوانی دارد و مترجمان عرب زبان بسیاری به ترجمه اشعار وی روی آورده‌اند. محمد نورالدین عبدالمنعم یکی از مترجمانی است که در احیای سنت ترجمه در مصر نقش بسزایی داشته و اقدام به ترجمه اشعار فروغ فرخزاد با عنوان «مختارات من أشعار الشاعرة الإيرانية» کرده است. در این جستار ترجمه مذکور با کاربست نظریه «گرایش‌های ریخت‌شکنانه» آنتوان برمن و با روش تحلیلی-توصیفی نقد و ارزیابی شده است. نتایج پژوهش حکایت از آن دارد بیشترین تحریف متن مبدأ در مؤلفه‌های تخریب سیستم‌بندی‌های زبانی متن، اطناب کلام، تخریب اصطلاحات و عقلایی‌سازی بوده است و نظر به اینکه در ترجمه شعر حفظ اصالت متن مبدأ بسیار حائز اهمیت است، ترجمه عبدالمنعم را نمی‌توان ترجمه‌ای مطلوب و دقیق قلمداد کرد.

کلیدواژه‌ها: نقد ترجمه، فروغ فرخزاد، محمد نورالدین عبدالمنعم، آنتوان برمن، مختارات من أشعار الشاعرة الإيرانية

استناد به این مقاله: پوریزدانپناه کرمانی، آرزو. (۱۴۰۵). نقد ترجمه عربی اشعار فروغ فرخزاد از محمد نورالدین عبدالمنعم با تکیه بر نظریه برمن. *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۶ (۳۴)، ۲۹۸-۳۲۱.

<https://doi.org/10.22054/rctall.2026.94508.1862>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۳۱ ■ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۶/۲۴ ■ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۲۴

مقدمه

از دیرباز تعاملات فرهنگی و تحولات فکری و اندیشگانی از رهگذر ترجمه صورت گرفته و ترجمه همانند پلی، انتقال افکار را از زبان‌های مختلف میسر ساخته و تسهیل نموده است. متون ادبی یکی از زمینه‌هایی است که همواره مترجمان به ترجمه آن‌ها اهتمام داشته‌اند؛ هرچند از دشوارترین انواع ترجمه به‌شمار می‌آیند. از میان گونه‌های مختلف ادبی ترجمه شعر به دلیل داشتن بستر زبانی ویژه و منحصر به فرد، با چالش‌ها و دشواری‌های خاصی همراه بوده است. برخی از اندیشمندان و مترجمان، شعر را غیرقابل ترجمه دانسته‌اند (ر.ک. جاحظ، ۱۹۷۹: ۲۱ و ملکی، ۱۳۸۰: ۲۶)؛ در مقابل برخی از نظریه‌پردازان بر این باورند که ترجمه شعر، ارزشمندترین قالب ترجمه است (کانولی، ۱۹۹۹: ۱۱۴).

قربانیت زبان‌های فارسی و عربی و تعاملات تاریخی این دو زبان، سبب شده تا همواره مترجمان عرب‌زبان به ترجمه اشعار شاعران ایرانی توجه ویژه‌ای داشته باشند و از دهه پنجاه قرن بیستم، به ترجمه شعر معاصر فارسی روی آورند (کاظمی نجف‌آبادی و رحیمی خویگانی، ۱۳۹۶: ۱۲۵). فروغ فرخزاد (۱۳۱۳-۱۳۴۵) به عنوان شاعر نوگرای معاصر از جمله ادیبانی است که سروده‌هایش در جهان عرب مخاطبان فراوانی دارد و مترجمان عرب‌زبان در کشورهای مصر، عراق، سوریه، اردن، مراکش، کویت و ... به ترجمه اشعار وی روی آورده‌اند. «مقام فروغ فرخزاد بخصوص در مقایسه با شاعران دیگر برجسته می‌شود. موضوعاتی را که او در شعر مطرح کرد و نگاه زنانه او به جهان و مسائل عمده، در شعر زنان دیگر سابقه نداشته است... او شاعری بود که از زندگی، خانه و اجتماع و... صادقانه و منصفانه و هنری سخن گفته است.» (شمیسا، ۱۳۷۶: ۱۶-۱۷) و همین امر می‌تواند یکی از دلایل توجه جهان عرب به اشعار او باشد. ترجمه آثار و انتشار سروده‌های او در کشورهای مختلف، نشان‌دهنده استقبال فراوان از اندیشه و اشعار این بانوی شاعر فارسی است.

مترجمان متعددی همچون «محمد نورالدین عبدالمنعم»، «ناطق عزیز»، «احمد عبدالحسین»، «محمد اللوزی»، «غسان حمدان»، «علیاء الدایه»، «محمود سلامه علاوی» و «خلیل علی حیدر» اقدام به ترجمه اشعار فروغ فرخزاد کرده‌اند که از این میان، ترجمه محمد نورالدین عبدالمنعم با عنوان «مختارات من أشعار الشاعرة الإيرانية فروغ فرخزاد» بیش از سایر ترجمه‌ها حائز اهمیت است. عبدالمنعم مترجم، فارسی پژوه و استاد دانشگاه الازهر مصر و رئیس سابق گروه زبان و ادبیات فارسی این دانشگاه است (امیری، ۱۳۸۰: ۵۷). وی نقش بسزایی در احیای سنت ترجمه از زبان فارسی به عربی در مصر-آن هم پس از دوره‌ای رکود و فترت- و آشنایی جهان عرب با ادبیات معاصر فارسی بخصوص اشعار فروغ فرخزاد دارد. عبدالمنعم برخلاف سایر مترجمان، به ترجمه یک یا چند شعر محدود و انگشت‌شمار از اشعار فروغ فرخزاد بسنده نکرد و ترجمه گزیده‌ای از پنج دفتر شعری فرخزاد را به علاقه‌مندان این عرصه ارائه داد.

در ترجمه متون ادبی، مترجم باید بکوشد ضمن انتقال محتوا و پیام متن مبدأ، زیبایی‌های ادبی را نیز در ترجمه وارد کند و در ترجمه شعر باید به معیارهایی چون وزن، قافیه، انتقال صحیح مضمون، چگونگی بیان آرایه‌های ادبی، کیفیت

استفاده از کلمات فاخر ادبی و ساختار زبان شعری توجّه‌کند. رشد و تکامل این ترجمه‌ها در گرو نقد و ارزیابی آنهاست. ارزیابی ترجمه و عملکرد مترجم، بهبود کیفیت ترجمه و روند صعودی آن را در پی دارد. تاکنون نظریه‌های متفاوتی از سوی نظریه‌پردازان مطرح شده است که می‌توان هر کدام را معیاری برای نقد و ارزیابی ترجمه‌های انجام شده در نظر گرفت؛ بعضی نظریات ترجمه متن مبدأ را در اولویت قرار می‌دهند و برخی دیگر زبان مقصد را در کانون توجّه قرار داده‌اند. آنتوان برمن^۱ یکی از نظریه‌پردازان مبدأگرایی در ترجمه است. نظریه «گرایش‌های ریخت‌شکنانه» برمن یکی از نظریه‌های کارآمد برای ارزیابی ترجمه‌های ادبی است (احمدی، ۱۳۹۲: ۱). در این جستار سعی بر آن است تا به روش تحلیلی-توصیفی و با کاربرست نظریه «گرایش‌های ریخت‌شکنانه» برمن ترجمه عربی اشعار فروغ فرخزاد از محمد نورالدین عبدالمنعم بررسی و ارزیابی شود و به این سوالات پاسخ داده شود که عبدالمنعم در ترجمه خود چقدر به متن اصلی وفادار بوده و عملکرد وی در ترجمه اشعار فروغ فرخزاد چگونه بوده است؟ در این ترجمه، مترجم در چه مواردی از متن اصلی فاصله گرفته و کدامیک از مؤلفه‌های نظریه گرایش‌های ریخت‌شکنانه برمن در این ترجمه نمود بیشتری داشته است؟

پیشینه پژوهش

از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در زمینه نقد ترجمه عربی اشعار فروغ فرخزاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: الدّهنی در مقاله «ترجمه شعر فروغ فرخزاد فی الوطن العربی» (۱۳۹۳) به معرفی فروغ فرخزاد، جایگاه وی در جهان عرب پرداخته و چهار ترجمه از شعر «ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد» را با هم مقایسه کرده و نقاط قوت و ضعف آنها را برشمرده است.

کاظمی و رحیمی در مقاله «بازتاب ترجمه شعر معاصر فارسی در جهان عرب» (۱۳۹۶) جریان ترجمه شعر معاصر فارسی را به زبان عربی بررسی کرده و روند ترجمه و فراز و فرودهای آن را در نیمه اول قرن بیستم ترسیم نموده‌اند. در این مقاله از افرادی که اقدام به ترجمه اشعار فروغ فرخزاد کرده‌اند، نیز یاد شده است.

غیبی و همکاران در مقاله «نقد زبان‌شناختی ترجمه عربی دیوان فروغ فرخزاد اثر مریم العطار» (۱۳۹۹) با تکیه بر عوامل درون‌متنی و برون‌متنی و با رویکرد زبان‌شناختی ترجمه مذکور را نقد و بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که علی‌رغم تلاش‌های مترجم، به دلیل عدم توجّه به عوامل زبان‌شناختی و درک نادرست از مقصود شاعر، مواردی از خطا در این ترجمه به چشم می‌خورد که باعث عدم انتقال صحیح مفاهیم به زبان مقصد شده است.

^۱. Antoine Berman

شهبازی در مقاله «ارزیابی مجموعه تولدی دیگر فروغ فرخزاد بر مبنای نظریه تغییرات صوری کتفورد (مورد پژوهی مقایسه ترجمه عبدالمنعم و العطار)» (۱۴۰۰) دو ترجمه یادشده را از نظر واژگانی و دستوری بررسی کرده و دریافته است که تغییر طبقات دستوری، نسبت به دیگر اقسام تغییر در تعریب هر دو مترجم، فراوانی بالایی دارد.

قندی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «نقد و بررسی ترجمه عربی شعر فروغ فرخزاد و گلچین گیلانی با تکیه بر نظریه هنجارهای گیدئون توری» (۱۴۰۲) بخش‌هایی از ترجمه اشعار فروغ فرخزاد و گلچین گیلانی را با تکیه بر مطالعات توصیفی فرآیندمدار ترجمه واکاویده است. نتایج این پژوهش حکایت از آن دارد که ترجمه مورد بررسی مخاطب محور بوده، اما با وجود این مترجم نتوانسته ظرافت‌ها، زیبایی‌ها و صورخیال شعر فارسی را در کمال امانت و درستی به مخاطبان عرب منتقل کند.

کاوسی و همکاران در مقاله «نقد ترجمه عربی اشعار فروغ فرخزاد بر پایه نظریه هنجارمحور توری و رویکرد معنایی-ارتباطی نیومارک» (۱۴۰۴) به نقد و ارزیابی ترجمه عربی گزیده اشعار فروغ فرخزاد از محمدنورالدین عبدالمنعم پرداخته و به این نتیجه دست‌یافته‌اند که مترجم در این ترجمه از رویکرد ارتباطی نیومارک پیروی کرده و برای انتقال پیام به مخاطب عرب‌زبان به بومی‌سازی عناصر زبانی و فرهنگی روی آورده است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود در پژوهش‌های انجام‌شده یک شعر یا فقط بخشی از یک مجموعه شعری فروغ فرخزاد و با تکیه بر نظریات مقصدگرا بررسی و ارزیابی شده‌اند. این درحالی است که با بررسی یک شعر یا بخشی از یک مجموعه شعری نمی‌توان به ارزیابی عملکرد یک مترجم پرداخت. همچنین چون در ترجمه متون ادبی بخصوص شعر، تکیه بر نظریات مبدأگرا بر نظریات مقصدگرا ارجحیت دارد، در این جستار به طور کامل ترجمه عبدالمنعم از اشعار فروغ فرخزاد با تکیه بر نظریه برمن بررسی خواهد شد.

روش

آنتوان برمن یکی از نظریه‌پردازان تأثیرگذار در زمینه نقد و ارزیابی ترجمه و از مترجمان و ترجمه‌شناسان برجسته فرانسوی است. او «از جمله نظریه‌پردازان مبدأگرایی است که با گرایش متداول بومی‌سازی و تقبیح بیگانه‌سازی در فرایند ترجمه به شدت مخالفت کرده است» (ماندی، ۱۳۸۹: ۳۲۴). وی با تأثیرپذیری از آراء والتر بنیامین و هانری مشونیک، گونه دیگری از نقد ترجمه را پیشنهاد داد و آن را به نقد ادبی نزدیک ساخت (احمدی، ۱۳۹۲: ۱). توجه برمن در نقد و ارزیابی ترجمه همواره معطوف به متن مبدأ بوده و همواره بر وفادارای مترجم به متن مبدأ از نظر شکل و محتوا تأکید داشته است. او از ناهمگونی‌های میان متن مبدأ و ترجمه به سیستم تحریف متن تعبیرنموده و بر این اساس نظریه جهان‌شمول خود را با عنوان «گرایش‌های ریخت‌شکنانه» که قابلیت کاربرد در همه زبان‌ها را دارد، ارائه‌داده است. او در این نظریه به انتقاد از آن دسته از رویکردها در ترجمه می‌پردازد که در آن‌ها با هدف ارائه ترجمه‌های قوم‌محور و خواننده‌مدار، فرهنگ و زبان «دیگری» نادیده‌گرفته می‌شود (ر.ک. برمن، ۱۹۹۹: ۷۴).

وی هرگونه تغییر در سبک نویسنده، ساختار زبان، اطناب کلام و یا حتی تغییر در نقطه‌گذاری و پاراگراف‌بندی را از جمله عوامل تحریف متن برمی‌شمارد. این سیستم از سیزده مؤلفه تشکیل شده‌است که عبارتند از: عقلایی سازی، شفاف سازی، اطناب کلام، غنایی زدایی کمی، تفاخرگرایی، همگون سازی متن، تخریب ضرباهنگ، تخریب شبکه‌های معنایی مستتر در متن، تخریب یا بومی سازی شبکه‌های زبانی زبان‌های محلی، تخریب سیستم زبانی، تخریب اصطلاحات (ر.ک. احمدی، ۱۳۹۲: ۱).

یافته‌ها

شعر را می‌توان شاخص‌ترین نوع ادبی نامید، اما مترجمان همواره در ترجمه شعر با چالش‌های ویژه‌ای روبه‌رو بوده‌اند. قرارگرفتن معنا در قوالب شعری و توام شدن آن با موسیقی، انتقال دقیق آن را به زبان مقصد دشوار و در مواردی حتی ناممکن می‌سازد. آنتوان برمن با احترام به متن بیگانه و دیگری و به طرفداری از ترجمه مبدأگرا، نظریه «گرایش‌های ریخت‌شکنانه» را ارائه داده‌است که برای ارزیابی و نقد ترجمه شعر بسیار کارآمد است. هرچند «با توجه به تفاوت‌های فرهنگی-اجتماعی و گفتمان، پایبند بودن به عقیده برمن در تمامی موارد بسیار دشوار می‌نماید» (مهدی‌پور، ۱۳۸۹: ۶۳). در ادامه با تکیه بر مهم‌ترین مؤلفه‌های نظریه برمن ترجمه محمد نورالدین عبدالمنعم بررسی خواهد شد.

عقلایی سازی

منظور از عقلایی سازی تغییر در ساختار نحوی و شیوه علامت‌گذاری متن مبدأ است و برمن از آن به عنوان تحریف در متن اصلی یادکرده و مترجم را مجاز به این کار نمی‌داند. وی بر این باور است که متن از ساختاری شاخه‌شاخه برخوردار است که حاصل تکرار، تعدد جملات، جمله‌های موصولی و معترضه و جملات بلند و جملات بدون فعل است. در صورتی که مترجم به عقلایی سازی روی آورد، این ساختار شاخه‌شاخه به ساختاری خطی تبدیل می‌شود و اصالت متن مبدأ را درهم می‌شکند (Berman, 2004: 288).

در زبان عربی از جمله‌های اسمیه به عنوان برابر نهاده جمله‌های اسنادی در زبان فارسی استفاده می‌شود. عبدالمنعم در بسیاری از موارد جمله‌های اسنادی فارسی را به صورت جمله فعلیه ترجمه کرده است؛ مانند: «لایوجد مصباح فی تلك النهایه؛/ فکل ما هو بعید واضح ظاهر» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۴۷) که در ترجمه بیت «نه چراغی است در آن پایان/ هرچه از دور نمایان است» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۹۷) آورده شده است. «نه چراغی است» در متن مبدأ جمله‌ای اسنادی است که به صورت جمله فعلیه «لایوجد مصباح» ترجمه شده است یا در ترجمه بیت «در این فکرم که دستی پیش آید/ و من ناگه گشایم پر به سویت» (همان: ۳۷) از واژه «أتخیل» به عنوان معادل «در این فکرم» استفاده شده است: «و أتخیل أن یداً ستمتد لی/ و أرفرف بجناحی فجاء متجه صوبک» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۳). همچنین گاهی وی برای جمله‌های بدون فعل در متن مبدأ، فعل به کار برده است؛ افزودن فعل «أرنو» به ترجمه بیت، یکی از مصادیق آن است:

ز پشت میله‌های سرد و تیره نگاه حسرت‌م حیران به رویت
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۳۷)

و اُرنوِ اِلی وجهک بنظره کلها حسره من خلف القضبان الباردة المظلمه
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۳)

همان‌طور که مشاهده می‌شود در مصراع دوم بیت فارسی، فعل «است» به قرینه عقلی محذوف است و با یک جمله اسنادی مواجه هستیم، اما در ترجمه آن، عبدالمنعم از فعل «اُرنو» استفاده کرده است.

کوتاه یا بلند ساختن جمله‌ها گونه دیگری از نمود عقلایی‌سازی در ترجمه عبدالمنعم است که بیشتر در ترجمه قیدها به چشم می‌خورد. وی در موارد متعددی قیده‌ای حالت را به صورت جمله حالیه ترجمه کرده است:

خیره بر سایه‌های وحشی بید می‌خزم در سکوت بستر خویش
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۳۵)

أزحف فی سکون فراشی، و أنا أحملق فی ظلال أشجار الصفصاف البریه
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۱۱)

یکی دیگر از تحریف‌های متن مبدأ در ترجمه عبدالمنعم تبدیل متمم به جمله است که علاوه بر عقلایی‌سازی، تخریب سیستم‌بندی زبانی متن را هم در پی دارد:

در عطر عود و ناله اسپند و ابر دود محراب را ز پاکی خود رنگ می‌زدند
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۹۴)

و یصبغون المحراب بنقائهم و طهارتهم فی جو یعبق بعطر العود و أنات البخور و سحب الدخان
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۴۵)

در شعر یادشده مصراع نخست با متمم شروع شده است، اما مترجم به جای حفظ ساختار اصلی جمله و بدون هیچ‌گونه ضرورتی عبارت «فی جو یعبق بعطر العود» را به عنوان معادل «در عطر عود» برگزیده است.

شکستن جمله‌ها و کوتاه کردن جمله‌های بلند نمونه دیگری از فرایند عقلایی‌سازی در ترجمه عبدالمنعم است:

خفته بر هودج موج نسیم می‌گذشتم ز در خانه تو
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۳۲)

النائم فوق هودج النسيم المتمايل و كنت أمر علی باب دارک
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۰۸)

مصرع نخست شعر فرخزاد، قید حالت است برای نهاد جمله (= من) که مترجم این موضوع را درنیافته و آن را در قالب جمله‌ای مجزاً و به صورت جمله اسمیه ترجمه کرده است. همچنین در شعر «درگذشت پر شتاب لحظه‌های سرد / چشم‌های وحشی تو در سکوت خویش / گرد من دیوار می‌سازد» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۵۷) مترجم مصرع نخست را که قید زمان (= متمم قیدی) است، به صورت جمله فعلیه و در قالب جمله‌ای مجزاً از ساختار جمله اصلی، ترجمه کرده است: «مرت اللحظات الباردة بسرعة / و عیناک المتوحشة فی صمتها، / تشید حولی جداراً» (ص ۱۲۳).

از تغییرات دیگری که عبدالمنعم ضمن ترجمه در ساختار نحوی جمله‌های متن مبدأ داده است، استفاده از حال مفرد در ترجمه فعل‌ها و تبدیل یک جمله فعلیه مستقل به حال است:

اگر خواهم که خاموشی گزینم پریشان می‌کنم کاشانه‌ای را
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۳۹)

و إذا أردتُ اختيار الصمت فسوف أجعل العش مضطرباً حزیناً
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۵)

در شعر فرخزاد، «پریشان می‌کنم» فعل جمله پیرو است که عبدالمنعم با تغییر در ساختار جمله و جایگزین کردن «أجعل» و استفاده از دو حال مفرد «مضطرباً» و «حزیناً» متن مبدأ را تحریف کرده است. علاوه بر عقلایی‌سازی، اطناب و تخریب سیستم‌بندی زبانی را در ترجمه مصرع دوم بیت یادشده به چشم می‌خورد.

شفاف‌سازی

در امتداد فرایند عقلایی‌سازی، شفاف‌سازی صورت می‌پذیرد. شفاف‌سازی در ساحت معنایی رخ می‌دهد، برخلاف عقلایی‌سازی که ساختار نحوی جمله‌ها را دربرمی‌گیرد. مترجم هنگامی به شفاف‌سازی روی می‌آورد که موضوعی در متن مبدأ واضح نبوده و به صورت پنهان و سر بسته بیان شده باشد و نویسنده درصدد آشکارکردن آن برنیامده باشد (کریمیان و اصلانی، ۱۳۹۰: ۱۲۴). برای این منظور، مترجم کلمه یا کلماتی را به متن می‌افزاید. در فرایند ترجمه همواره گرایش مترجمان به شفاف‌سازی است و برمن نیز به وابستگی عمل ترجمه به شفاف‌سازی اذعان داشته است (ر.ک. مؤذنی، ۱۴۰۲: ۳۳۰). با این حال «وی با ردّ هرگونه توضیح اضافه (شفاف‌سازی) بر این عقیده است که خلاقیت در ترجمه بایستی در خدمت بازنویسی متن اصلی به زبان دیگر قرار گیرد، نه ارائه ترجمه‌ای واضح و شفاف» (کریمیان و اصلانی، ۱۳۹۰: ۱۲۵).

صراحت بیان، زبان رسا و وضوح لفظ از اختصاصات شعر فروغ فرخزاد است (زرقانی، ۱۳۸۳: ۱۹۴)؛ به همین دلیل کمتر بیتی یا شعری را از وی می‌توان یافت که مطلبی را به صورت مبهم در آن بیان کرده باشد؛ از این رو در ترجمه عبدالمنعم شفاف‌سازی چندان نمودی نداشته و در موارد معدود و انگشت‌شماری، او به شفاف‌سازی روی آورده است.

به دور افکن حدیث نام، ای مرد که ننگم لذتی مستانه داده
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۶۲)

نحی حدیث الاسم و السمع الحسنه أيها الرجل فإن العار قد أعطاني لذة حالة السكر
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۴۳)

«حدیث نام» در شعر فرخزاد به معنای خوشنامی و نیک‌نامی به کاررفته است و عبدالمنعم برای واضح ساختن و دریافت بهتر این مفهوم، ابتدا ترکیب یادشده را به صورت تحت‌اللفظی ترجمه کرده و سپس معادلی دیگر برای آن ذکر کرده است.

می‌برم تا ز تو دورش سازم ز تو، ای جلوه امید محال
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۴۸)

سوف آخذه معی حتی أبعدہ عنک؛ عنک یا من تكون مظهراً للأمل المستحيل
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۱)

در ترجمه یادشده، عبدالمنعم با افزودن کلمه «معی» به ترجمه مصراع نخست و افزودن «من» به ترجمه عبارت «ای جلوه امید محال» معنای بیت را برای مخاطب عرب‌زبان گویاتر ساخته و دورشدن راوی شعر از معشوق و مورد خطاب قراردادن او توسط راوی را واضح‌تر ساخته است.

اطناب

در طی تاریخ ترجمه، همواره ترجمه‌ها از متن اصلی و مبدأ طولانی‌تر بوده‌اند. در فرایند اطناب هیچ ابهامی از متن زدوده نمی‌شود، بلکه بدون افزودن به بار معنایی و گفتاری متن، تنها حجم خام متن افزایش می‌یابد (احمدی، ۱۳۹۲: ۷). به عقیده برمن در اطناب، ایده فشرده متن مبدأ توسط مترجم بازمی‌شود بدون اینکه هیچ تأثیری در غنای کلام داشته باشد. او از این کار به «تهی‌شدگی» یاد می‌کند و آن را نتیجه دو فرآیند عقلایی‌سازی و شفاف‌سازی می‌داند (Berman, 2004: 288). گرایش به اطناب در ترجمه عبدالمنعم مصادیق فراوانی دارد. وی به طرق مختلفی باعث ایجاد اطناب در متن شده است. ذکر مترادفات یکی از مواردی است که در ترجمه عبدالمنعم گسترش متن را در پی داشته است:

دیدم ای بس آفتابی را کاو پیایی در غروب افسرد
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۴۸)

لقد شاهدت الشمس كثيراً و هي تذبل و تذوي في تتابع عند الغروب
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۱۸)

در ترجمه یادشده دو کلمه «تذبل» و «تذوي» به عنوان برابر نهاده‌های کلمه «افسرد» به کار رفته‌اند. افزودن کلمه «تذوي» به غنای معنایی متن کمکی نکرده و تأثیری در انتقال معنا نداشته است.

عصيان ریشه‌دار زمان‌ها را بيني شکفته در دل هر آواز
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۸۰)

تری عصيان الأزمه المتأصل متفتحاً و مزدهراً في قلب كل صوت
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۳۹)

عبدالمنعم در ترجمه واژه «شکفته» از دو کلمه «متفتحاً» و «مزدهراً» بهره گرفته است که بیان یکی از آن‌ها کفایت کرده و بیت فارسی دارای ابهام نبوده که برای برطرف ساختن آن نیاز به آوردن واژه اضافه و بسط کلام باشد. «الهدوء» و «السکینه» نیز دو معادل برای واژه «آرامش» است در ترجمه شعر «و خاک، خاک پذیرنده / اشارتی است به آرامش» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۳۵۶)؛ «و التراب ... تراب المستقبل / علامه علی الهدوء و السکینه» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۴۸). ذکر مترادفات در ترجمه عبدالمنعم عمدتاً در مواردی بوده که متن مبدأ فاقد ابهام بوده و نیازی به شفاف‌سازی نداشته است.

ذکر دو برابر نهاده برای یک واژه منجر به ایجاد اطناب در ترجمه عبدالمنعم شده است؛ به عنوان مثال «المشوش» و «المضطرب» دو معادل برای واژه «پرتشویش» و «الأنانی» و «المتغطرس» معادل‌های واژه «خودخواه» هستند که جز اطاله کلام، نقشی در انتقال بهتر پیام متن مبدأ و ابهام‌زدایی از آن ندارند:

کاش چون یاد دل‌انگیز زنی می‌خزیدم به دلت پرتشویش
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۳۴)

لیتنی تسللت إلى قلبک المشوش المضطرب کذکری مفرحه لإمرأة
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۱۰)

بیا ای مرد ای موجود خودخواه بیا بگشای درهای قفس را
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۵۹)

أقبل أيها الرجل، أيها المخلوق الأنانی المتغطرس أقبل وافتح أبواب القفص
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۴۰)

آوردن ضمیر برای تأکید، افزودن حروف عطف و تفصیل، استفاده از جمله‌های وصفیه به جای صفات مفرد، بهره‌گیری از ترکیب‌ها به عنوان معادل تک‌کلمه‌ها، استفاده از عبارت‌های اسمی در برابر یک واژه از دیگر مواردی است که سبب گسترش و اطناب کلام در ترجمه عبدالمنعم شده است:

از تو، ای چشمه جوشان گناه شاید آن به که بپرهیزم من
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۴۸)

یا نبع الذنوب الفیاض، ربما كان من الافضل أن أعفّ وأكبح جماح نفسي
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۲)

غنازدایی کمی

«در این نوع تحریف، سخن از هدر رفتن واژگانی است. برمن معتقد است که گاهی برای یک مدلول، چندین دال وجود دارد و انتخاب یک دال به غنازدایی کمی منجر می‌شود» (برمن، ۲۰۰۴: ۲۹۲-۲۹۱). این تخریب تدریجی حتی می‌تواند با افزایش کمیت یا حجم خام متن یا با تطویل همزیستی داشته‌باشد (احمدی، ۱۳۹۲: ۹).

عبدالمنعم در موارد اندکی اقدام به غنازدایی کمی از متن مبدأ کرده است. وی برخی از کلمات را در فرایند ترجمه نادیده گرفته که حذف این واژگان در انتقال معنا تأثیرگذار بوده است.

به چشم مرد زندانبان بخندم کنارت زندگی از سر بگیرم
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۳۸)

و أضحك علي مرأى من السجنان و أستأنف حياتي بجنبك
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۴)

همان‌طور که مشاهده می‌شود در ترجمه عربی واژه «مرد» منتقل نشده است، هرچند که واژه «السجنان» مذکر است. به‌کاربردن واژه مرد در شعر فروغ فرخزاد تعمّدی بوده و جنبه تأکیدی داشته است. این واژه دلالت بر دیدگاه‌های فمینیستی وی در شعر دارد و جهان‌بینی زنانه شاعر را به مخاطب منتقل می‌سازد؛ در صورتی که با حذف آن مخاطب دیگر این دریافت را از ترجمه شعر فرخزاد نخواهد داشت. نمونه دیگری از غنازدایی کمی را که کمرنگ‌شدن جنبه‌های زنانه شعر فرخزاد را در پی داشته است، می‌توان در حذف واژه «لای لای» از ترجمه شعر زیر مشاهده کرد:

لای لای، ای پسر کوچک من دیده بر بند، که شب آمده است
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۵۶)

نم یا ولدی الصغیر و أغمض عینیک؛ فقد أقبل اللیل
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۶)

در ترجمه یادشده «لای لای» حذف و مدلول دیگری برای آن؛ یعنی فعل امر «نم» انتخاب شده است که از نظر بار عاطفی و بیان احساسات با شبه جمله «لای لای» برابر و یکسان نیست. لالایی‌های یکی از گونه‌های شعری عامیانه‌اند و یکی از نوآوری‌های فرخزاد ارائه این گونه شعری در قالب چهارپاره بوده است. از سوی دیگر، سرودن این شعر به صورت لالایی -- پس از جدایی وی از همسر و فرزندش -- بیانگر احساسات زنانه و مادرانه وی بوده که با حذف شبه جمله «لای لای» هیچ یک از موارد یادشده به مخاطب منتقل نمی‌شود.

گاهی غنازدایی کمی در ترجمه عبدالمنعم باعث ضعف صورخیال و تصاویر شاعرانه متن مبدأ شده است. به عنوان مثال در شعر فرخزاد ترکیب «پیکر صحراها» به کار رفته است که ترکیبی اضافی از نوع اضافه‌های استعاری و دارای صنعت تشخیص است که با حذف واژه پیکر در ترجمه عربی، این صنعت بیانی در ترجمه منعکس نشده و نمودی نداشته و از غنای متن مبدأ کاسته شده است:

غم نیست گر کشیده حصاری سخت بین من و تو پیکر صحراها
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۵۵)

لیس هناک من حزن إذا شیدت الصحاری قلاعاً حصینة بینی و بینک
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۲۰)

گاه نیز کاهش واژگان منجر به کاهش جنبه تأکیدی کلام شده است؛ چنان‌که عبدالمنعم در ترجمه دو فعل «می‌رمیدی» و «می‌رهیدی» به ذکر عبارت «و کنت تتخلص منه» بسنده کرده است. این در حالی است که دو فعل یادشده کارکرد معنایی متفاوتی داشته و حذف یکی از آن‌ها بر انتقال معنا نیز تأثیر گذاشته است: «از من و هرچه در من نهان بود / می‌رمیدی / می‌رهیدی» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۸۱) «کنت تخاف منی و من کل ما کان مختفياً فی» / و کنت تتخلص منه» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۴۲).

غنازدایی کیفی

کلمات و عبارات ترجمه باید از نظر کیفی برابر و هم‌سطح با کلمات و اصطلاحات متن مبدأ باشد. برمن از به کارگیری کلمات و اصطلاحاتی را که از نظر غنای معنایی هم‌طراز و در خور متن مبدأ نباشند، تحریف متن یادمی‌کند و آن را باعث ارائه تصویری غیردقیق از متن اصلی می‌داند (Berman, 2004: 288). بیکر درباره این فرایند تحریف چنین می‌گوید: «در الگوی برمن، این نوع تحریف، جایگزین کردن کلمات، اصطلاحات و پیچ و خم جملات با کلمات و اصطلاحاتی است که از لحاظ غنای معنایی، آوایی و طنین کلمات در سطح واژه مبدأ نیستند. تحریفی که برمن از آن

سخن می‌گوید، شاید یکی از سخت‌ترین مسائل موجود در عمل ترجمه و یکی از دشوارترین کارهای مترجم باشد. هر زبانی با توجه به ساختار و کلمات و آواهای موجود در آن، کلمات و بازی‌های کلامی ویژه‌ای با بار معنایی و تصویرسازی خاص خود را دارد و برگرداندن آن‌ها غالباً دشوار است. شاید گاهی بتوان با شباهت‌های آوایی آن‌ها مانور داد، اما همواره چنین شانس وجود ندارد» (بیکر، ۲۰۰۰: ۲۹۱).

غنازدایی کیفی در ترجمه عبدالمنعم در موارد متعددی به چشم می‌خورد. در شعر هر واژه در آفرینش یک تصویر نقش آفرینی می‌کند؛ مانند کلمه «لغزید» در بیت زیر که استعاره مکنیه را در بیت شکل داده است، اما با جایگزینی واژه «مر» این استعاره و زیبایی و معنای حاصل از آن در ترجمه نمودی نداشته است:

«دوستت دارم» خموش و خسته جان باز هم لغزید بر لب‌های من
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۴۳)

قال بهدوء و بروح مرهقه «أحبك» ثم مر علی شفتی من جدید
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۱۴)

کنایه «نقش بر آب افتاده» یکی دیگر از صورخیال و صنایع بلاغی است که به دلیل غنازدایی کیفی در ترجمه عربی منتقل نشده و کارکرد هنری، زیبایی‌شناختی و معنایی آن برای مخاطب در ترجمه عبدالمنعم قابل دریافت نیست:

تا مرا واله و بی سامان دید نقش افتاده برآبی گردید
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۶۵)

و ما أن رآنی متیمه و مضطربه حتى سقطت الصورة وأصبحت بلجدوی
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۴۷)

غنازدایی کیفی در ترجمه مورد بررسی فقط منحصر به صنایع بلاغی و صورخیال نمی‌شود و در عرصه واژگان نیز به چشم می‌خورد؛ به عنوان مثال: عبدالمنعم از واژه «اتلاشی» به عنوان معادل فعل «گم‌شوم» در ترجمه شعر زیر استفاده کرده است که از نظر بارمعنایی یکسان و در یک سطح نیستند:

رftم، که گم‌شوم چو یکی قطره اشک گرم در لابه لای دامن شبرنگ زندگی
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۵۴)

ذهب حتى اتلاشی كقطره دمع حاره بین طیات حاشیه الحیاء الفوسفوریه
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۴)

نمونه دیگری از غنازدایی کیفی در سطح واژگان را در شعر زیر می‌توان مشاهده کرد:

رفتم که داغ بوسه پر حسرت تو را با اشک‌های دیده ز لب شست و شو ده
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۵۳)

ذهبْتُ كى أَمْحُو حَرَارَةَ قَبْلَتِكَ الْمَلِيئَةِ مِنْ عَلَى شَفْتِيْ بَدْمَوْعٍ عَيْنِيْ
بِالْحَسْرَةِ
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۳)

در ترجمه شعر یادشده از واژه «حراره» به عنوان برابرنهاد «داغ» بهره گرفته شده است؛ درحالی که معنای واژه داغ در شعر فارسی فراتر از حرارت بوده و ترکیب «داغ بوسه» در شعر فرخزاد استعاره‌ای ساخته است که در ترجمه عربی این استعاره نمایش داده نشده و از کارکرد ادبی مصراع کاسته شده است. همچنین معادل قراردادن فعل «أَمْحُو» در برابر «شست و شو» تحریف دیگری است که در متن مبدأ رخ داده و غنای ادبی و معنایی شعر فرخزاد را در ترجمه کم رنگ ساخته است.

تخریب سیستم‌بندی‌های زبانی متن

این فرایند معطوف به بُعد دستوری جملات و عبارات و زمان افعال می‌شود. بر من به هم‌ریختگی سیستم‌بندی زبانی را پیامد گرایش مترجم به سه فرایند «عقلایی‌سازی»، «شفاف‌سازی» و «اطناب» می‌داند و بر این باور است که بر اثر تخریب سیستم‌بندی زبانی، ترجمه ناهمگون‌تر، بی‌ثبات‌تر و نامنسجم‌تر از متن مبدأ خواهد بود (Berman, 2004: 288).

این فرایند بیشترین بسامد و نمود را نسبت به سایر مؤلفه‌ها در ترجمه مورد بررسی دارد. در موارد متعددی افعال مضارع به صورت آینده ترجمه شده‌اند:

می‌روم خسته و افسرده و زار سوی منزلگه ویرانه خویش
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۴۷)

سوف أرحل متعبه ذابله ضعیفه صوب مقامی الخرب
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۱)

در شعر فرخزاد فعل «می‌روم» دلالت بر زمان حال دارد، اما در ترجمه با افزوده شدن «سوف» به فعل مضارع، زمان فعل به آینده تغییر داده شده است. در مواردی حتی فعل ماضی استمراری نیز به صورت آینده ترجمه شده است؛ مانند «می‌کشیدی» در شعر زیر که «سوف تجربنی» به عنوان برابرنهاد آن در ترجمه آمده است: «یادم آمد که روزی در این راه/ ناشکیبا مرا در پی خویش/ می‌کشیدی» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۸۴) «تذکرتُ أنک سوف تجربنی وراءک/ ذات یوم فی

طریق نفاذ الصبر / سوف تجرنی» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۴۲). نمونه دیگری از تخریب سیستم زبانی را در عدم تشخیص شناسه فعل و نوع ضمائر متصل به فعل می‌توان مشاهده کرد:

به راه پر ستاره می‌کشانیم فراتر از ستاره می‌نشانیم
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۲۲۹)

و لنصعد إلى طریق ملیء بالنجوم، و نجلس فیما وراء النجوم
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۷۷)

در شعر یادشده، «می‌کشانی» و «می‌نشانی» فعل‌های جمله‌اند و «م» ضمیر متصل به آن‌ها نقش مفعولی دارد که مترجم به اشتباه ضمیر مفعولی را جزء شناسه فعل پنداشته و فعل را اول شخص جمع فرض کرده و از صیغه متکلم مع‌الغیر برای ترجمه آن استفاده کرده است. سهوهای در ترجمه ضمائر نیز صورت پذیرفته، به گونه‌ای که عبدالمنعم ضمیر مشترک «خود» را ضمیر شخصی پنداشته و از ضمیر اول شخص مفرد در ترجمه خود استفاده کرده که بر اثر آن کاملاً مفهوم و معنای بیت دگرگون شده است:

شب لحظه‌ای به سایه خود بنگر تا روح بی‌قرار مرا بینی
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۵۵)

و أنظر لیلئ للحظئ إلى ظلئ حتی تری روحی التی لایقر لها قرار
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۲۰)

در ترجمه عبدالمنعم، تخریب سیستم‌بندی زبانی در ساختار نحوی جملات و نقش کلمات نیز رخ داده است؛ مانند این شعر: «بر جدار کلبه‌ام که زندگی ست / با خط سیاه عشق / یادگارها کشیده‌اند» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۲۳۲-۲۳۳) که در ترجمه آن، زندگی به عنوان فاعل ذکر شده است: «و فوق جدار کوخی حیث خطت / الحیاء بخط العشق الأسود / تذکارات» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۸۲). این درحالی است که در شعر فرخزاد کلبه، دیواری از جنس زندگی دارد و بر این دیوار با خط سیاه عشق یادگاری نوشته شده است. تغییر نقش نحوی «الحیاء» باعث تحریف در متن مبدأ شده و معنایی متفاوت با آنچه منظور شاعر در متن اصلی بوده، در ترجمه ارائه شده است.

یکی دیگر از تغییر در ساختار دستوری کلمات در ترجمه مورد بررسی، تبدیل کلمات نکره به معرفه است؛ مانند کلمه «قلبی» در شعر فرخزاد که دلالت بر فردی ناشناس دارد که دل‌باخته راوی شده است، اما در ترجمه با اضافه شدن ضمیر متکلم وحده به آن هم نوع کلمه و هم معنا کاملاً دگرگون شده است:

بازهم قلبی به پایم اوفتاد باز هم چشمی به رویم خیره شد
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۴۰)

ها قد سقط قلبی فی أقدامی من جدید
ها قد تفرست عین فی وجهی من جدید
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۶)

تخریب اصطلاحات

«هر زبانی دارای اصطلاحات خاص خود است. برمن به عنوان یک نظریه‌پرداز مبدأگرا، مخالف جایگزین کردن اصطلاحات متن مبدأ با معادل آن در زبان مقصد بوده و آن را لطمه‌ای به اصالت متن مبدأ دانسته است. او همواره بر سوق دادن فرهنگ مقصد به سمت فرهنگ مبدأ تأکید داشته و بر این باور بوده است که هر نثری «آکنده از ایماژها، اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها و ... است» و ترجمه آن‌ها، به معنای یافتن معادلاتی در زبان مقصد نیست و معادل اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها را جایگزین مناسبی برای آن‌ها نمی‌داند. البته باید گفت با توجه به تفاوت‌های فرهنگی- اجتماعی و گفتمانی زبان‌ها، پایبند بودن به این عقیده «برمن» بسیار دشوار می‌نماید» (مهدی پور، ۱۳۸۹: ۶۳).

عبدالمنعم در معادل‌گزینی برای اصطلاحات به‌کاررفته در اشعار فروغ فرخزاد موفق عمل نکرده و به واسطه این برابرنهاده‌ها معنای متن مبدأ به درستی منتقل نشده است. واژه «برهوت» به معنای «هرجای گرم و بی‌آب و علف» (لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه) است که در زبان عربی عمدتاً «البریة» به عنوان معادل آن به کار می‌رود؛ عبدالمنعم از واژه «أفق» به عنوان معادل آن استفاده کرده است که کاملاً از نظر معنایی متفاوت بوده و باعث تحریف در متن مبدأ شده است: «تو چه هستی، جز یک لحظه، یک لحظه که چشمان مرا / می‌گشاید در برهوت آگاهی؟» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۲۲۷) «ماذا تكون أنت سوی لحظه، لحظه تفتح / عینی علی أفق الوعی و الإدراک؟» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۷۵).

«شبرنگ» دیگر اصطلاحی است که مترجم در معادل‌گزینی آن به خطا رفته و «الفوسفوریة» را در برابر آن به کار برده است. این درحالی است که شبرنگ به معنای سیاه، تیره و تاریک مانند شب، شبگون، اسب سیاه و سنگ سیاه به کار می‌رود (لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه) و در شعر فرخزاد نیز به معنای رنگ سیاه و تیره به کار رفته است:

رفتم، که گم‌شوم چو یکی قطره اشک گرم
در لابه لای دامن شبرنگ زندگی
(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۵۴)

ذهبت حتی اتلاشی کقطره دمع حاره
بین طیات حاشیة الحیاء الفوسفوریة
(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۳۴)

عبدالمنعم با نادیده گرفتن واژه «قرمیده»، از لفظ «قیشانی» به عنوان معادل «کاشی» استفاده کرده است که دقیق و درست نمی‌نماید:

روی کاشی‌های ایوان دست نور سایه‌ها مان را شتابان می‌کشید

(فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۴۲)

و أزالَت يد النور ظلالنا في عجله من فوق قِيشاني الشرفه

(عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۱۴)

همچنین در ترجمه شعر «آه ... گویی ز دُخمه دل من / روح شبگرد مه گذر کرده» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۳۶) تخریب اصطلاحات هم در سطح واژه و هم عبارت صورت گرفته است: «آه ... لکأن مضراب قلبی / قد مر علی روح القمر حارس اللیل» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۱۲). در این ترجمه «مضرب» به عنوان معادل «دخمه» به معنای محل دفن مردگان ذکر شده؛ در صورتی که معادل آن «سرداب الموتی» است و در مصراع دوم به جای واژه «شبگرد» از ترکیب «حارس اللیل» استفاده شده است. در ترجمه یادشده ضمن تخریب اصطلاحات، تخریب سیستم زبانی نیز صورت گرفته و «روح شبگرد من» که در شعر فارسی فاعل جمله است در ترجمه عربی به مفعول با واسطه (جارو مجرور) بدل شده و ضمیر مستتر که به «مضرب قلبی» برمی‌گردد، فاعل قرار گرفته است.

«دست‌های سیمانی» ترکیب دیگری است که ضمن ترجمه دستخوش تحریف واقع شده و عبدالمنعم «الأیدی الفضیة» به عنوان معادل آن استفاده کرده است: «و ناتوانی این دست‌های سیمانی» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۳۵۵) «و عجز هذه الأیدی الفضیة» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۲۴۷). «اسمنه» به معنای سیمان و «إسمنتیه» به معنای سیمانی است که مترجم باید به جای «الفضیة» از آن در ترجمه خود استفاده می‌کرد.

تخریب ضرباهنگ کلام

با تغییر نواخت‌های متن، ضرباهنگ کلام نیز دستخوش تغییر قرار خواهد گرفت. برمن برای رمان و مقالات ادبی نیز همچون شعر قائل به ضرب‌آهنگ است و این ضرب‌آهنگ را حاصل نشانه‌گذاری و علائم نقطه‌گذاری می‌داند. وی بر این باور است که نادیده گرفتن نشانه‌گذاری، باعث تغییر در ضرب‌آهنگ و تحریف متن می‌شود (Berman, 2004: 288).

«گرچه در پرنیان غمی شوم / سال‌ها در دلم زیستی تو / آه، هرگز ندانستم از عشق / چیستی تو / کیستی تو» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۱۸۴)؛ «مهما كنت أرفل فی دیاج الغم و الأحزان. / لقد عشت فی قلبی سنوات، / آه ... و لم أعرف مطلقاً من العشق / ماذا تكون؟ / أو من تكون؟» (عبدالمنعم، ۲۰۱۰: ۱۴۳).

در زبان فارسی، جمله‌های شرطی از یک جمله پایه و یک جمله پیرو تشکیل می‌شوند که وابسته به یکدیگرند و با نشانه «،» از هم جدا می‌شوند. در شعر فرخزاد جمله «گرچه در پرنیان غمی شوم» جمله پایه است که معنای آن به واسطه جمله پیرو یعنی «سال‌ها در دلم زیستی تو» کامل می‌شود. عبدالمنعم مصراع نخست را یک جمله مستقل

قلمداد کرده و با گذاشتن نقطه در انتهای آن، وجه شرطی جمله را نادیده گرفته و ارتباط میان دو جمله از بین رفته و معنا دگرگون شده است.

بحث و نتیجه گیری

از قرن بیستم، گرایش به ترجمه آثار ادبی زبان فارسی اعم از نظم و نثر در جهان عرب پدید آمد. فروغ فرخزاد یکی از چهره‌های شاخص شعر معاصر است که مترجمان متعددی به ترجمه اشعار او روی آورده‌اند. محمد نورالدین عبدالمنعم، مترجم مصری، ترجمه‌ای از اشعار فرخزاد به نام «مختارات من أشعار الشاعرة الإيرانية فروغ فرخزاد» ارائه داده است. در این جستار، ترجمه مذکور با تکیه بر نظریه گرایش‌های ریخت‌شکنانه آنتوان برمن، یکی از نظریات مبدأگرا، مورد ارزیابی قرار گرفت.

طبق نظریه برمن، بیشترین انحراف این ترجمه از متن اصلی در مؤلفه تخریب سیستم‌بندی‌های زبانی متن صورت گرفته است. تغییر زمان افعال ماضی و مضارع در ترجمه به آینده، خطا در ترجمه ضمائر و تغییر نقش نحوی آن‌ها، تغییر در ساختار جملات، تبدیل کلمات نکره به معرفه از مهم‌ترین عوامل بروز این تحریف در ترجمه مورد بررسی به شمار می‌آیند. همچنین مترجم در ترجمه خود گرایش فراوانی به اطناب داشته و در اکثر موارد از دو کلمه مترادف به عنوان برابرنهاده یک کلمه که فاقد ابهام بوده، استفاده کرده است. گسترش کلام در این ترجمه به واسطه بهره‌گیری از ترکیب‌ها و عبارات اسمی در برابر تک کلمه‌ها و جمله‌های وصفیه در برابر صفات مفرد بوده است. تبدیل جمله‌های اسنادی به جمله‌های فعلیه، به کاربردن فعل برای جملات بدون فعل، کوتاه یا بلندکردن جمله‌ها، ترجمه قیده‌های حالت به صورت جمله حالیه، تبدیل متمم به جمله، شکستن جمله‌ها، استفاده از حال مفرد در ترجمه فعل‌ها و تبدیل جمله فعلیه مستقل به حال از جمله مواردی است که فرآیند عقلایی‌سازی را در این ترجمه با خود به همراه داشته است. همچنین تخریب اصطلاحات و غنازدایی کیفی در سطح واژگان، صنایع بلاغی و صورخیال در کنار سایر مؤلفه‌های ذکرشده بیشترین زمینه‌های انحراف این ترجمه از متن اصلی را فراهم کرده است.

تخریب ضرباهنگ کلام، شفاف‌سازی و غنازدایی کمی کمترین نمود را در ترجمه عبدالمنعم داشته‌اند که از این میان غنازدایی کمی موجبات تحریف جنبه‌های زنانه شعر فرخزاد و تضعیف صورخیال و تصاویر شاعرانه متن مبدأ را در پی داشته و صراحت بیان فرخزاد در شعر، باعث گرایش کمتر مترجم به شفاف‌سازی برای وضوح معنا شده است. از آنجا که پنج مؤلفه از نظریه برمن نمود قابل توجهی در این ترجمه داشته است، نمی‌توان ترجمه عبدالمنعم را ترجمه‌ای پای‌بند به متن مبدأ و حافظ اصالت متن اصلی دانست؛ از سوی دیگر با توجه به اینکه در ترجمه متون منظوم متن مبدأ و حفظ اصالت آن از اهمیت بسزایی برخوردار است، ترجمه عبدالمنعم را نمی‌توان ترجمه‌ای مطلوب از اشعار فروغ فرخزاد قلمداد کرد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

بیانیه نحوه استفاده از ابزار هوش مصنوعی

در هیچ یک از مراحل نگارش این مقاله از ابزارها و نرم‌افزارهای هوش مصنوعی استفاده نشده است.

منابع

- شهبازی، علی‌اصغر. (۱۴۰۰). ارزیابی مجموعه تولدی دیگر فروغ فرخزاد بر مبنای نظریه تغییرات صوری کتفورد (مورد پژوهی مقایسه ترجمه عبدالمنعم و العطار). *پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۱ (۲۵)، ۲۸۳-۲۴۹.
<https://doi.org/10.22054/rctall.2022.67359.1617>
- عبد المنعم، محمد نور الدین. (۲۰۱۰). *مختارات من أشعار الشاعرة الإيرانية فروغ فرخزاد*. المركز القومي.
- غیبی، عبدالاحد، اصغری وکیل آباد، فرشته و قربی، یونس. (۱۳۹۹). نقد زبان‌شناختی ترجمه عربی دیوان فروغ فرخزاد اثر مریم العطار [مقاله ارائه شده]. ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه زبان و ادبیات ایران، تهران، ایران.
- فرخزاد، فروغ. (۱۳۸۳). *مجموعه اشعار فروغ فرخزاد* (چاپ دوم). آیدین.
- قندی، لیلی. (۱۴۰۲). نقد و بررسی ترجمه عربی شعر فروغ فرخزاد و گلچین گیلانی با تکیه بر نظریه هنجارهای گیدئون توری [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کوثر بجنورد].
- کاظمی نجف‌آبادی، سمیه، و رحیمی خویگانی، محمد. (۱۳۹۶). بازتاب ترجمه شعر معاصر فارسی در جهان عرب. *پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، ۵ (۱)، ۱۲۰-۱۵۷.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23452366.1396.5.1.1.5>
- کانولی، دیوید. (۱۹۹۹). ترجمه شعر (محمدعلی موسوی فریدنی، مترجم). *زننده‌رود*، ۲۵ (۱۱۳-۱۲۳).
- کاوسی، سبجان، طباطبایی، سمیه‌السادات، و قندی، لیلی. (۱۴۰۴). نقد ترجمه عربی اشعار فروغ فرخزاد بر پایه نظریه هنجارمحور توری و رویکرد معنایی-ارتباطی نیومارک. *پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۵ (۳۳)، ۱۴۵-۱۲۴.
<https://doi.org/10.22054/rctall.2025.86067.1793>
- کریمیان، فرزانه، و اصلانی، منصوره. (۱۳۹۰). نقش وفاداری به یک نویسنده در ترجمه. *مطالعات زبان و ترجمه*، ۴۴ (۳)، ۱۱۹-۱۳۶.
- مؤذنی، علی محمد، شهری، علی‌انصار، افضل، علی، و فکری، مسعود. (۱۴۰۲). ارزیابی کیفی ترجمه عربی سیرالعباد الی المعاد سنائی غزنوی براساس نظریه آنتوان برمن. *مطالعات زبانی و بلاغی*، ۱۴ (۳۱)، ۳۴۸-۳۲۱.
<https://doi.org/10.22075/jlrs.2022.28980.2199>
- ملکی، دودمان. (۱۳۸۰). بازنگری چند نظریه در ترجمه شعر. *گلستانه*، ۳۰ (۳)، ۲۶-۲۷.
- مهدی‌پور، فاطمه. (۱۳۸۹). نظری بر روند پیدایش نظریه‌های ترجمه و بررسی سیستم تحریف متن از نظر آنتوان برمن. *ماه ادبیات*، ۴۱، ۵۷-۶۳.

English References

- Berman, A (2004). *Translation and the trials of the foreign*. (L. Venuti, Trans.). In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader*. Routledge. Original work published 1985.

Persian and Arabic References Presented in English

- Abdul Moneim, M. N. (2010). *Selections from the poems of the Iranian poet Forough Farrokhzad*. National Center. [In Arabic]
- Ahmadi, M. R. (2013). Antoine Berman and the theory of deforming tendencies: An introduction and a study of its applicability in translation criticism. *Critique of Foreign Languages and Literatures*, 6(1), 1-21. [In Persian]
- Al-Dahani, N. (2014). The translation of Forough Farrokhzad's poetry in the Arab world. *Journal of the Iranian Association for Arabic Language and Literature*, 10(30), 41-59. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23456361.1435.10.30.3.1> [In Arabic]
- Connolly, D. (1999). Translation of poetry (M. A. Mousavi Faridani, Trans.). *Zandehrud*, (25), 113-123. [In Persian]
- Dehkoda, A. A. (1998). *Loghatnameh* [Dictionary]. Tehran University Press. [In Persian]
- Farrokhzad, F. (2004). *Collected poems of Forough Farrokhzad* (2nd ed.). Aydin. [In Persian]
- Ghandi, L. (2023). *A critique and study of the Arabic translation of the poetry of Forough Farrokhzad and Golchin Gilani based on Gideon Toury's norms theory* [Master's thesis, Kosar University of Bojnord]. [In Persian]
- Ghaybi, A., Asghari Vakilabad, F., & Ghorbi, Y. (2020). *A linguistic critique of the Arabic translation of the collected poems of Forough Farrokhzad by Maryam al-Attar* [Paper presentation]. The 6th National Conference on New Research in Iranian Language and Literature, Tehran, Iran. [In Persian]
- Jahiz, O. B. (1979). *Al-Hayawan* [Animals] (A. S. Harun, Ed.; Vols. 1-6). Dar al-Hilal. [In Arabic]
- Karimian, F., & Aslani, M. (2011). The role of loyalty to an author in translation. *Language and Translation Studies*, 44(3), 119-136. [In Persian]
- Kavosi, S., Tabatabaei, S. S., & Ghandi, L. (2025). A critique of the Arabic translation of Forough Farrokhzad's poems based on Toury's norm-oriented theory and Newmark's semantic-communicative approach. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 15(33), 124-145. <https://doi.org/10.22054/rctall.2025.86067.1793> [In Persian]
- Kazemi Najafabadi, S., & Rahimi Khoyegani, M. (2017). The reflection of translated contemporary Persian poetry in the Arab world. *Comparative Literature Researches*, 5(1), 120-157. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23452366.1396.5.1.1.5> [In Persian]
- Maleki, D. (2001). A review of several theories in poetry translation. *Golestaneh*, (30), 26-27. [In Persian]
- Mehdipour, F. (2010). A look at the emergence of translation theories and an examination of the system of text distortion from Antoine Berman's perspective. *Book of the Month of Literature*, 41, 57-63. [In Persian]
- Moazzeni, A. M., Ansarshahri, A., Afzali, A., & Fekri, M. (2023). A qualitative evaluation of the Arabic translation of Sanai Ghaznavi's *Sayr al- 'Ibad ila al-Ma'ad* based on Antoine Berman's theory. *Linguistic and Rhetorical Studies*, 14(31), 321-348. <https://doi.org/10.22075/jlrs.2022.28980.2199> [In Persian]
- Shahbazi, A. A. (2021). An evaluation of Forough Farrokhzad's *Another Birth* based on Catford's theory of formal shifts (A comparative case study of the translations by Abdul Moneim and al-Attar). *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 11(25), 249-283. <https://doi.org/10.22054/rctall.2022.67359.1617> [In Persian]
- Shamisa, S. (1997). *A look at Forough* (3rd ed.). Morvarid. [In Persian]
- Zarghani, S. M. (2004). *Perspectives on contemporary Iranian poetry*. Sales Publishing House. [In Persian]